

Tiina Vitka

Laaja-alaisen erityisopetuksen käsikirja

Tässä pdf-tiedostossa on mukana kirjasta seuraavat näytteet:

- Sisällys
- Esipuhe
- Näytesivut

Tutustu kirjaan
verkkokaupassamme

SISÄLLYS

ALUKSI.....	9
Polkuni laaja-alaiseksi erityisopettajaksi.....	10
Laaja-alaisen erityisopettajan työnkuva muuttuu.....	13
Laadukas yleinen tuki.....	15
Palaverit erityisopettajan työssä.....	18

LAAJA-ALAISEN ERITYISOPETUKSEN LÄHTÖKOHDAT

LAAJA-ALAISEN ERITYISOPETUKSEN ERILAISET TOIMINTAMALLIT.....	23
KOLMIPORTAINEN TUKI.....	26
Tuen portaat.....	27
Lisää suunnitelmallisuutta, tehokkaammat tukitoimet.....	35
Pedagogisten asiakirjojen kirjoittaminen.....	40
TUEN TOTEUTTAMISEN KESKEISET PERIAATTEET.....	45
Ennaltaehkäisy ja ennakointi.....	46
Ratkaisukeskeisyys.....	52
Suunnitelmallisuus.....	55
Esimerkki laaja-alaisen erityisopettajan vuosikellomallista alakoulussa.....	56
Esimerkki laaja-alaisen erityisopettajan vuosikellomallista yläkoulussa.....	58
Oppilaiden kohtaaminen ja positiivinen palaute.....	60
YHTEISTYÖ JA KONSULTOINTI.....	62
Rehtori on tärkeä työpari.....	63
Konsultointia ja yhteistyötä luokan- ja aineenopettajien kanssa.....	67
Huoltajat tuntevat lapsensa parhaiten.....	79
Oppilashuolto turvaa hyvinvoinnin koulussa.....	84
Koulunkäynninohjaajat ovat oiva apu.....	88

Koulun ulkopuoliset tahot ovat yhteistyökumppaneita.....	90
Muut erityisopettajat antavat tukea.....	92
MUUTTUVA TYÖNKUVA: PEDAGOGINEN ASiantuntija.....	94
Erityisopettaja koulua kehittämässä.....	96
Esteetön oppimisympäristö.....	100
Vaatimukset ja haasteet.....	102

LAAJA-ALAISEN ERITYISOPETTAJAN MONET TYÖMENETELMÄT

OPETUKSEN TOTEUTTAMINEN JA TARPEEN ARVIOINTI.....	109
Lukujärjestys.....	110
Yksilöopetus.....	112
Pienryhmäopetus.....	113
Samanaikaisopetus.....	115
OPPIMISVAIKEUKSIEN ARVIOINTI: KARTOITUKSET, SEULONTA JA YKSILÖLLINEN ARVIOINTI.....	129
Lukemisen ja kirjoittamisen kartoitukset.....	132
<i>Leila Kairaluoma, Tiina Vitka</i>	
Maahanmuuttajaoppilaiden arviointi.....	147
Matematiikan arviointi ja kartoitukset.....	150
Muut selvitykset.....	157
OPPIMISEN JA KÄYTÖKSEN TUKEMINEN LUOKASSA, ERILAISISSA RYHMISSÄ JA YKSILÖLLISESTI.....	159
Oman toiminnan ohjaus.....	163
Strukturointi.....	175
Opetuksen eriyttäminen.....	190
Arviointi ja oppimisen tuki, erityistarpeet.....	202
Työrauha ja keskittymisen vaikeudet.....	212
Oppimis- ja muististrategiat.....	216
Kokeisiin valmistautuminen.....	220

OPPIMISEN TUKEA ERI OPPIAINEISSA.....	223
Lukemaan ja kirjoittamaan oppiminen: alkuvaiheet, haasteet ja tuki.....	224
<i>Leila Kairaluoma, Tiina Vitka</i>	
Alkavan luku- ja kirjoitustaidon jälkeinen tuki alakoulussa.....	236
<i>Leila Kairaluoma, Tiina Vitka</i>	
Lukemisen ja kirjoittamisen vaikeudet ja yläkoulun kohdennettu lukituki.....	240
<i>Leila Kairaluoma, Tiina Vitka</i>	
Lukituki oppitunneilla ja kokeissa ala- ja yläkoulussa.....	258
<i>Leila Kairaluoma, Tiina Vitka</i>	
Luetun ymmärtämisen tuki ala- ja yläkoulussa.....	262
<i>Leila Kairaluoma, Tiina Vitka</i>	
Puheopetus.....	271
<i>Tiina Pilbacka-Rönkä</i>	
Matematiikan vaikeudet.....	275
Vieraat kielet sekä suomen kieli ja kirjallisuus.....	283
Lukuaineet sekä taito- ja taideaineet.....	286
Maahanmuuttajien erityisopetus.....	286
PEDAGOGINEN YHTEISTYÖ JA KONSULTAATIO.....	289
Vanhempainillat, palaverit ja arviointikeskustelut.....	289
Nivelvaiheiden yhteistyö.....	291
Aineryhmä- ja tiimipalaverit, keskustelut opettajien kanssa.....	302
Tuen järjestäminen yhdessä rehtorin kanssa.....	303
ARJEN TILANTEITA LAAJA-ALAISEN ERITYISOPETTAJAN TYÖSSÄ.....	307
Alkuopetuksen pistetyöskentely.....	307
Samanaikaisopetus: salaisuus.....	309
Pienryhmäopetus: oppimisen haasteet ruotsissa.....	310
Samanaikaisopetus: tulee koitiloudesta nelonen?.....	310
Lukemisen ja kirjoittamisen kartoitukset: levoton oppilas ei kirjoita muistiinpanoja.....	311
Matematiikan kartoitukset: heikko itsetunto laskijana.....	312
Strukturointi: haasteena käytös ja keskittyminen.....	313
Eriyttäminen ja arviointi: konsultoiva tuki.....	314

Joustavat opetusjärjestelyt: vieraat kielet ja eriyttäminen kieliopissa.....	314
Työrauha: oppilas ei kirjoita muistiinpanoja vaan häiriköi.....	315
Oman toiminnan ohjaus: passiiviset oppilaat.....	315
Oppimis- ja muististrategiat: vieraiden kielten sanat.....	316
Oppimis- ja muististrategiat: ei kiinnostusta vieraan kielen opiskeluun...	317
Oppimis- ja muististrategiat: vaikea muistaa vieraan kielen sanoja.....	318
Luetun ymmärtäminen: lukivaikeus ja kertaus lukuaineen kokeeseen.....	318
Tekstin tuottaminen: vieraan kielen projekti.....	319
Matematiikka: passiivisuus ja oppimispolut.....	320
Vieraat kielet: toiminnanohjauksen vaikeudet.....	321
Liikunnan motivaatio hukassa.....	322
Suomen kieli ja kirjallisuus: tekstin tuottaminen ja alkuun pääsy.....	323
Vieraat kielet: työrauha.....	324
Maantieto: koordinaatisto ja kertaustunti.....	324
Pienryhmän integraatio.....	325
Matematiikka: työrauha yläkoulussa.....	325
Levoton luokka ja kävyt.....	327
Historia ja yhteiskuntaoppi: kokeisiin kertausta ja muuta tukea.....	328
LOPUKSI.....	329
LÄHTEET.....	331

ALUKSI

Kirjoittaessani kesällä 2017 käsikirjoitusta ensimmäiseen kirjaani *Laaja-alainen erityisopetus yläkoulussa* ei käynyt mielessänikään, että kirjoittaisin vielä toisen, laajennetun teoksen koko perusopetusta varten. Huomasin uuden kirjan tarpeen kuitenkin varsin pian. Jo Facebookin Erkkamaikat-sivustolla suoratoistona esitetyssä julkistamistilaisuudessa kysyttiin, milloin tällainen saadaan. Kysymys toistui lähes kaikkialla, missä kävin kouluttamassa opettajia – varsinkin jos kohderyhmänä olivat laaja-alaiset erityisopettajat.

Olen päässyt kirjani kautta tekemään yhteistyötä Opetushallituksen kanssa arvioinnissa ja etäopetuksen järjestämisessä laaja-alaisen erityisopettajien työssä. Olen luenoninut kymmenillä paikkakunnilla opettajien veso-koulutuspäivillä ja kouluissa niin laaja-alaisen erityisopettajan työnkuvasta kuin kaikkeen osaamiseemme liittyvistä asioista. Olen päässyt tutustumaan useamman yliopiston maailmaan heidän hankkeidensa kautta. Verkostoituminen on tuonut suuren määrän uusia tuttavuuksia, ja oma osaamiseni on laajentunut huimasti. Artikkeleitakin olen päässyt kirjoittamaan niin yliopistoon kuin Etelä-Koreaan ja kahteen tietokirjaan. Kolumnistina olen *Eryityiskasvatus*-lehdessä on huikea kokemus minulle, jonka kouluaineet olivat vielä lukiossa täynnä punakynää.

Olen todella nauttinut kokemastani ja varsinkin upeista kohtaamisista, joista osasta on syntynyt uusia ystävyysuhteita. Tarve laajennetulle käsikirjalle on ilmeinen. Paitsi että me laaja-alaiset erityisopettajat tarvitsemme kirjaa arjen työssämme, sitä tarvitsevat myös esimiehemme tueksi muutoksiin ja kehittämistarpeisiin. Lisäksi kirja on tarkoitettu kaikille opettajille avaamaan työnkuvaamme ja samalla ideapankiksi heillekin opettamisen ja oppilaiden tuen ihmeelliseen ja mukavaan maailmaan. Kirja avaa koulujen tuen mahdollisuuksia laajasti myös lukijoille koulujen ulkopuolella.

Uskon edelleen vahvasti siihen, että kaikki keinot, joita me aikuiset yhdessä lasten ja nuorten hyväksi kehitämme, vievät heitä eteenpäin koulupolulla ja elämässä. Oppilaiden itsetuntoon, koulumenestykseen ja motivaatioon vaikuttaa suuresti se, miten me aikuiset heihin suhtaudumme ja millaista vuorovaikutuksemme heidän kanssaan

on. Jokaisella oppilaalla on oikeus oppimisen ja koulunkäynnin tukeen, eikä tuki saisi riippua siitä, kuka sattuu tulemaan opettajaksi. Pienetkin positiiviset ratkaisut ovat hyväksi oppilaan itsetunnolle ja koulumotivaatiolle.

Työskentelen nykyisin laaja-alaisena erityisopettajana koulussa, jossa on noin 370 oppilasta. Koulussamme on kaksi pienryhmää ja lisäksi kaksi erilaista joustavan perusopetuksen luokkaa, joissa on oppilaita eri puolilta kaupunkia. Koulussamme jokaisella oppilaalla on oikeus tukeen – ei vain erityisen tuen vaan myös yleisen tuen oppilailla. Meillä kaikki opettajat pyrkivät tukemaan oppilaita luokissa, ja tukitoimia toteuttaessamme keskiössä on yhteistyö. Lukujärjestyksessäni ei ole pysyviä tuntipaikkoja, vaan työaika rakentuu viikoittain erilaiseksi yhteisten keskusteluiden ja tarpeiden mukaan. Haemme yhdessä ratkaisuja oppilaiden ja luokkien mahdollisimman sujuvaan oppimiseen.

Olen saanut toisen asteen opettajilta positiivista palautetta siitä, että koulumme oppilaat kertovat luontevasti kaikkien kuullen lukivaikeuksistaan, keskittymisen haasteista tai siitä, mikä tukee heitä oppimisessa. He ovat selvästi sinut ongelmiansa kanssa ja tietävät niiden olevan vain ominaisuuksia, joita voidaan tukea koulussa oppitunneilla ja koetilanteissa. Heidän ei tarvitse peitellä asiaa. Koskaan eivät oppilaat ole olleet näin tyytyväisiä oman reilun 20 vuoden kokemukseni mukaan kuin nykymallin aikana. Emme etsi ongelmia, vaan haemme yhdessä ratkaisuja erilaisiin tilanteisiin.

Polkuni laaja-alaiseksi erityisopettajaksi

Urani opettajuuden maailmassa alkoi varhaiskasvatuksen opettajan tutkinnolla, josta jatkoin luokanopettajaksi. Luokanopettajaopinnoissa otin sivuaineikseni liikunnan ja tekstiilityöt. Suurin urakkani opinnoissa olivat viikonloppuisin tehtävät käsityön sivuaineopinnot. Muut virkkasivat upeita pitsiluomuksia, minä tein ketjusilmukoista kymmenylitykseen käytettävät laskuhelmet. Olenkohan historian ainut käsityön opiskelija, joka on läpäissyt käsityön sivuaineen virkkaamalla ketjusilmukoista reilut 20 senttimetriä pitkän pätkän kieli keskellä suuta? Sekin on lopulta ollut opettavaista: opin kannustavan opettajan ansiosta sen, ettei kaikkien opettajien tarvitse osata kaikkea. Kannustamalla voi päästä pieneenkin sopivasti mitoitettuun tavoitteeseen ilman,

että motivaatio sammuu liian vaikean työn edessä. Myöhemmin aloin opiskella sivuaineena psykologiaa, mikä sekini herätti ajattelemaan, että oppiminen koskee koko persoona. Se ei ole ihmisyydestä irrallista ponnistelua.

Luokanopettajaopintojeni ohella tein sijaisuuksia alakoulussa, ammattikoulussa, lukiossa ja erityiskoulussa. Ajattelin, ettei erityisluokanopettajan työ kiinnosta minua, mutta juuri siitä syttyi into oppilaiden yksilölliseen tukemiseen. Opin eri kouluilla paljon uusia keinoja ja ideoita toteuttaa opetusta. Kokemuksena sijaisopettajuusvuodet olivat todella avartavia.

Valmistuttuani aloitin innokkaana luokanopettajana. Uudet kollegat varoittivat luokkani olevan haasteellinen ja levoton. Tutustuin luokkaan ja päätin suunnitella oppimisympäristön ja -menetelmät uusiksi. Huomasin jo tässä vaiheessa, miten eriyttäminen, johdonmukaisuus, kannustava palaute ja ryhmien muodostaminen luovat kivijalan kaikelle oppimiselle ja työrauhalle. Koulumme laaja-alainen erityisopettaja herätti minussa innostuksen syventyä erityisopetukseen.

Luokanopettajasijaisuuteni ollessa loppuillaan nykyisen kouluni silloinen rehtori pyysi minua liikunnan, matematiikan ja uskonnon tuntiopettajaksi. Näin yläkoulun aineenopettajana sen, miten erilaista on kaikkien aineiden sijaan opettaa vain yhtä tai kahta oppiainetta. Ihmettelin jo silloin, kenellä on kokonaisnäkemys oppilaista ja luokista. Lisäksi pohdin, miksi minun olisi pitänyt siirtää oppilas kokonaan pois matematiikan ryhmästä, jos hän oli muiden mielestä hankala tai heikko. Pyrin eriyttämään oppilaita tunneillani ja keksin ryhmän kanssa erilaisia keinoja, jotta oppiminen olisi jokaiselle mahdollisimman sujuvaa.

Siirryin laaja-alaiseksi erityisopettajaksi kesken lukuvuoden. Työtodistuksen mukaan työni oli *käytännössä* ollut enimmäkseen niin sanottuna klinikkaopettajana toimimista. Arvio on oikeanlainen, koska en ollut tuolloin pätevä enkä olisi kyennyt hoitamaan laaja-alaisen erityisopettajan laajaa ja vaativaa työkenttää muulla tavoin. Klinikkaopettajana huomasin kuitenkin nopeasti, että minulle alkoi kehittyä yhä kokonaisvaltaisempi näkemys koko koulusta, opettajista ja luokista. Päätinkin hakea erityisopettajakoulutukseen.

Opiskellessani lisää huomasin heti, ettei klinikkamalli edistä oppilaiden etua, vaan olin lähinnä aineenopettajien jatke. Oppilaita pidettiin yksittäisinä ongelmina, eikä tuolloin vielä pohdittu, miten oppilas saadaan pärjäämään ryhmässään ja eri oppiaineissa omalla tasollaan.

Pätevöidyttyäni palasin jälleen koulutyöhön. Työpaikoissani näin ammatillista työkenttää laajasti, ja mielessäni vahvistui se, kuinka tärkeää erityisopetuksessa on

käyttää monenlaisia menetelmiä ja räätälöidä tukea oppilaan tarpeiden mukaan. Oivalsin, miten tärkeää on kartoittaa oppimisen haasteet mahdollisimman varhain, jotta voidaan toimia oppilaan tukena. Oppilaiden ymmärrys siitä, mikä heidän oppimisestaan oli hidastanut, oli monelle uusi ponnahduslauta parempaan koulumotivaatioon ja menestykseen.

Nuorilta tuli minulle usein viestiä siitä, että he kokivat saaneensa leiman otsaansa joutuessaan pois omasta ryhmästään erityisopettajalle tietyissä oppiaineissa kaikiksi tunneiksi. Eräänkin opiskelijan mukaan kokemus oli niin ahdistava, että hänen oli vaikea kertoa uudelle tyttöystävälleen edes käyneensä erityisopetuksessa. Tällaisten nuorten oli vaikea pitää itseään samanarvoisina kuin muut, kun he olivat koko peruskoulun ajan kuvitelleet olevansa tyhmiä ja laiskoja oppijoita, jotka eivät osaa tai ymmärrä mitään. Heiltä puuttui niin lukuaineiden kuin matematiikan oppimisstrategioita, tai muististrategiat olivat aivan nollilla kielten ja matematiikan sääntöjen opiskelussa. Heillä ei juurikaan ollut kompensointikeinoja eikä tietoa siitä, mikä oli oppimisen esteenä. Suuri ongelma olivatkin selvittämättömät oppimisen vaikeudet ja muut diagnoosit, joista oli kehkeytynyt jo melkoinen vyyhti liian monelle oppilaalle. Monet alkoivat itkeä kuullessaan, että heillä oli lukivaikeus – pelkästään tieto siitä vei suuren osan taakasta pois heidän hartioiltaan. Kannustus, usko itseen oppijana sekä oikeanlaiset tukitoimet ja oppimisstrategiat veivät heitä opinnoissaan eteenpäin.

Näiden kokemusten pohjalta mielessäni alkoi muotoutua käsitys siitä, miten voisin laaja-alaisena erityisopettajana muiden opettajien kanssa yhteistyössä tukea oppilaita parhaalla tavalla niin, että kaikki hyötyisivät tuesta ja pystyisimme ennakoimaan haasteita mahdollisimman paljon.

Ensimmäisen kirjani jälkeen olen kiertänyt kouluttamassa opettajia, laaja-alaisia erityisopettajia ja rehtoreita. Tarve koko peruskoulun kattavalle käsikirjalle tuli esiin lähes joka koulutuksessa. Ensimmäiseen kirjaani verrattuna olen lisännyt tähän kirjaan lukuja, joita on toivottu. Osa luvuista on täysin uusittu, osaa vähemmän. Jätän esimerkiksi lahjakkaiden opetuksen erillisenä lukuna pois, kuten myös positiivisen pedagogiikan laajemman esittelyn, koska se kuuluu kaikkeen työhömmä ja siitä on kirjoitettu paljon muissa teoksissa. En myöskään käsittele esimerkiksi tarkkaavaisuuden problematiikkaa tai hahmottamista erillisinä asioina, vaan tuon tässä kirjassa esiin sen, miten voimme tukea oppilaita erilaisissa tilanteissa.

Haluan kiittää KT Leila Kairaluomaa Oulun yliopistosta siitä, että hän on yhdessä kanssani kirjoittanut kirjan luvut, jotka koskevat lukemisen ja kirjoittamisen arviointia ja tukea. Kiitos Valterin ohjaavalle opettajalle Tiina Pilbacka-Röngälle, joka kirjoitti

kirjaan puheopetusosuuden. Kiitän myös kaikkia muita kirjani teossa mukana olleita ihmisiä, jotka antoivat esimerkkejä, ideoita ja ajatuksia.

Suuri kiitos kuuluu taitaville kollegoilleni, jotka ovat rohkeasti muokanneet koulussamme opetusmenetelmiään ja toimintatapojaan oppilaiden hyväksi. Kukaan ei voi yksin muuttaa mitään – ei rehtori, erityisopettaja eikä opettaja – vaan jokainen muutos vaatii aina yhteistyötä.

Kirjoitan tämän kirjan pelkästään laaja-alaisen erityisopettajien työstä, sillä erityisluokanopettajan työ on työskentelymuotojen puolesta rinnastettavissa yleisopetuksen luokanopettajan työhön, mutta sisältää erityispedagogisen osaamisen. Lyhyemmän ilmauksen vuoksi käytän jatkossa myös nimikettä *erityisopettaja* viitatessani laaja-alaisena erityisopettajana toimivaan henkilöön.

Laaja-alaisen erityisopettajan työnkuva muuttuu

Nykyisessä työssäni laaja-alaisena erityisopettajana toimin yksilö-, ryhmä- tai samanaikaisopettajana kulloisenkin tilanteen ja tarpeen mukaan. Lisäksi tuen luokkia välillisesti keskustellen opettajien kanssa aina tilanteen vaatiessa. Joskus pelkästään konsultointi riittää oppilaan tai luokan tukemiseen. Konsultointia vaativia tilanteita on koulumaailmassa jatkuvasti, eikä hiljaista hetkeä välitunneilla ole. Mietimme keskusteluissamme yhdessä opettajan kanssa, mikä on oppilaan tai koko luokan tarve laaja-alaisen erityisopettajan antamalle tuelle. Joskus riittää yksittäinen tunti, jolla etsitään ja vahvistetaan uusia oppimisstrategioita oppilaalle, ja joskus olen samanaikaisopettajana vaikkapa kolmen viikon ajan motivoimassa koko luokkaa matematiikan opiskeluun. Lukujärjestykseni muuttuu viikoittain sen mukaan, missä minua tarvitaan ja mitä teen. Laaja-alaisen erityisopettajan joustavan toiminnan avulla valjastetaan koko koulun toimintakulttuuri edistämään kaikkien oppilaiden oppimista ja koulunkäyntiä. Se ei ole enää yksin erityisopettajan asia. Yhdessä haetaan joustavia ratkaisuja ja keinoja oppilaiden ja luokkien tueksi. Tarkoituksena on, että luokka toimii ja tuki pyörii, vaikkei erityisopettaja olisikaan joka hetki mukana luokassa. Näin tuetaan myös oppilaan oman vastuun ottamista oppimistilanteissa ja kannustetaan kutakin yksilöllisesti omien haasteidensa edessä.

Laaja-alaisen erityisopettajan työviikko ei ole koskaan samanlainen niin sanottuun varaussysteemiin perustuvan mallin mukaisesti. Erityisopettajan pitää tietää kokonaisvaltaisesti koko ajan, mitä koulussa on meneillään, ja ennakoida myös vahvasti tilanteita, jotta akuutteja oppimiseen ja käytökseen liittyviä haasteita tulisi koulussa eteen mahdollisimman vähän. Tätä tukee hyvä yhteistyö rehtorin, opettajien, oppilaiden ja vanhempien kanssa. Nopea puuttuminen auttaa myös tilanteiden eteenpäin viemisessä. Mikäli opettajat eivät tuo huoliaan esiin erityisopettajalle, tilanteet saattavat jäädä ratkaisematta ja pulmat voivat monimuotoistua. Opettajan vastuulla on se, tuoko hän oppilaan tai luokan haasteita yhteisesti mietittäväksi. Yhdessä erilaisilla koulutustaus-toilla ja näkemyksillä saadaan yleensä aikaan sujuvin ja sopivin ratkaisu oppilaan ja luokan parhaaksi.

Perusopetuksen erityisopetukseen on viime vuosina tullut yhtenä työtapana mukaan samanaikaisopetus, mutta myöskään yksilöllistä tai pienessä ryhmässä tapahtuvaa kohdennettua (ns. kuntouttavaa) täsmäopetusta ei ole syytä unohtaa. Kaikki ongelmat eivät ratkea yhdellä keinolla, eikä jokainen tilanne vaadi samaa tuntimäärää. Kuhunkin tilanteeseen löytyy aina yksilöllinen ratkaisunsa, mutta vaatii joustavuutta ja ammattitaitoa erityisopettajalta nähdä, missä tukea tarvitaan ja kuinka paljon. Erityisopettajalla on hyvä olla rohkeutta päättää näistä asioista ja toimia samalla sopivasti yhteistyössä opettajien kanssa. Näissä tilanteissa joutuu välillä erityisopettajana esittämään eriävän mielipiteensä siitä, miten mahdollisesti kannattaisi toimia.

Jo jatko-opintojenkin takia oppilaiden on hyvä oppia toimimaan myös omatoimisesti haasteiden edessä. Aina ei ole joku rautalangasta väentämässä neuvoa joka tilanteeseen, joten oppilaille on hyvä tarjota keinoja ja työkaluja, miten hankkia tietoa tai opiskella eri oppiaineita. Tavoitteena on kuitenkin aina ehkäistä oppimisen esteitä ja varmistaa yksilöllisiä oppimisedellytyksiä monipuolisten opetusmenetelmien ja -tapojen avulla.

Omalla työpaikallani puhutaan oppilaiden kanssa avoimesti lukivaikeudesta ja siitä, miten jokaisen pitää löytää omat vahvuutensa oppijana. Oppilaat ovat itsekin oppineet pyytämään apua suoraan erityisopettajalta lukivaikeuteensa, kokeisiin lukuun, oppimisstrategioihin, motivaatio-ongelmiinsa tai matematiikan pulmiinsa. Sama koskee keskittymistä: miten oppilas pystyisi keskittymään paremmin ja miten voimme aikuisinakin edistää tätä. Myös vanhemmat ovat tarvittaessa yhteydessä suoraan erityisopettajaan. Usein heidän huolensa koskevat lukivaikeusepäilyjä, haasteita matematiikassa, keskittymisen pulmia tai koulumotivaatio-ongelmia, ja vanhemmat ovat halukkaita tietämään, miten he voivat itse tukea nuorta koulunkäynnissä. Parasta on ollut, kun

oppilas, jonka on ollut vaikea keskittyä, on tullut suoraan erityisopettajan luo ja pyytänyt parempia keinoja keskittymisensä tueksi.

Jokainen laaja-alainen erityisopettaja tekee työtään omalla persoonallaan, mutta oppilaan edun täytyy olla aina kaiken edellä. Juuri me aikuiset pyrimme kannatuksellamme, tuellamme ja omalla asenteellamme ohjaamaan oppilaita oikeaan suuntaan.

Laadukas yleinen tuki

Nykyinen laaja-alaisen erityisopettajan työn malli pohjaa koko koulussa käytössä olevaan laadukkaaseen yleiseen tukeen. Inklusiivisen koulun kehittyessä myös erityisopettajan rooli muuttuu yhä enemmän konsultoivaksi ja ohjaavaksi. Lisäksi meitä tarvitaan lähes kaikessa koulun kehittämistyössä. Toimimme koko kentän saralla aina yleisestä tuesta erityiseen. Koulun pedagogiset periaatteet luovat koko koulua koskevan laadukkaan yleisen tuen, joka koskettaa jokaista oppilasta, opettajaa ja koulupäivän kaikkia tilanteita. Sillä tuetaan oppilaiden oppimista, koulunkäyntiä ja kokonaisvaltaista hyvinvointia myös muun henkilökunnan ja vanhempien kanssa yhteistyössä. Muun muassa Mobergin ynnä muiden mukaan keskeistä koulussa on yleisten tukitoimien kehittäminen. Koko kouluyhteisöä koskevilla toimilla pyritään vahvistamaan ennalta ehkäisevää tukea. Kehittämisen kohteena ovat opettajia ja muuta koulun henkilökuntaa koskevat käytännöt ja mallit. Näin erityisopettajan ammattitaitoa pyritään hyödyntämään laajasti koko kouluyhteisössä. Lisäksi kouluyhteisöön ja yhteistyöhön liittyvillä toimintamalleilla tavoitellaan toiminnan ja asenteiden pitkäaikaisia uudistuksia ja muutoksia. (Moberg ym. 2015, 185–187.) Laaja-alaisia erityisopettajia tarvitaan vahvasti mukana koulujen yleisen tuen kehittäjinä.

Yhteistyö ja konsultointi	Positiivinen palaute ja kohtaaminen
Yhteiset säännöt, johdonmukaisuus	Ennaltaehkäisy
Eriyttäminen ja strukturointi, tukiopetus	Oppimisympäristön muokkaus
Oppimisen ja keskittymisen tuen suunnittelu oppitunneille	Haasteiden selvittäminen
Monipuoliset opetus- ja arviointimenetelmät	Apuvälineet: esteettömyys

Kuvio 1. Laadukas yleinen tuki oppimisen ja käytöksen tukena (Tiina Vitka 2019)

Laadukas yleinen tuki alkaa nivelvaiheita eli kouluasteelta toiselle siirtymisiä koskevasta ennalta ehkäisevästä työstä. Päivittäistä ja jatkuvaa yhteistyötä tarvitaan nykykoulussa paljon koko henkilökunnan kesken. Kodin ja koulun rakentava yhteistyö on otettava koulutyössä huomioon, sillä se vaikuttaa myönteisesti oppilaan koulunkäyntiin, oppimiseen ja asennoitumiseen koulua kohtaan. Opettajan ja erityisopettajan yhteistyö korostuu tuntitilanteissa, kun pohditaan, miten oppilaita voisi tukea opitunnilla. Lisäksi oppilashuoltoväen kanssa suunnitellaan ja kehitetään keinoja tukea luokkien hyvinvointia.

Koulussa on tärkeää panostaa oppilaan myönteiseen kohtaamiseen, tunnetaitoihin ja arvostavaan asenteeseen jokaista oppilasta kohtaan. Positiivisen palautteen anto on keskeistä. On tärkeää keskustella yhteisten järjestyssääntöjen johdonmukaisesta noudattamisesta, koska se tukee oppilaiden myönteistä käytöstä ja auttaa varsinkin niitä oppilaita, jotka tarvitsevat paljon toistoja oppiakseen erilaisia toimintamalleja. Epäjohdonmukainen toiminta lisää levottomuutta ja tuo herkästi lisähaasteita erityisesti oppilaille, joiden on muutenkin vaikea keskittyä oppitunneilla. Myös erityisopettajien on helpompi työskennellä opettajien ja oppilaiden kanssa, kun kaikki noudattavat yhteisiä sääntöjä ja kun koulussa toimitaan kaikessa mahdollisimman johdonmukaisesti.

Jos oppimisessa ja koulunkäynnissä ilmenee haasteita tai pulmia, erityisopettaja alkaa omalta osaltaan ottaa selvää ongelmien taustoista ja syistä. Yhteistyötä tehdään myös oppilashuoltoväen kanssa. Lukemisen ja kirjoittamisen vaikeudet testataan yksilötasolla, matematiikan haasteet selvitetään ja pohditaan tarkkaan oppilaan kanssa, missä vaikeus on. Mikäli ilmenee tarkkaavaisuuden pulmia, aletaan asiaa viedä mahdollisimman nopeasti eteenpäin. Jos opiskelutaidot ovat heikot, niihin tarjotaan oikeanlaista kohdennettua tukea.

Erityisopettaja ja opettaja miettivät yhdessä tapoja toimia toisin. He voivat muokata oppimisympäristöä uudelleen suunnittelemalla oppilaille entistä paremmin soveltuvia keinoja opiskella. Oppilailta voidaan kysyä: Miten voisit itse toimia toisin? Voisitko muuttaa jotakin? Mihin voisit itse vielä vaikuttaa oppitunneilla? Joissakin tapauksissa tueksi riittää pelkkä erityisopettajan konsultointi. Käytännössä tuki viedään suoraan kohteeseen eli oppilalle tai luokkaan. Joillakin kerroilla kahdenkeskinen tapaaminen oppilaan kanssa vie oppilaan tuntitilanteitakin eteenpäin, mutta jossakin toisessa tapauksessa voidaan neuvotella opettajan kanssa joustavista opetusjärjestelyistä tai samanaikaisopettajuudesta. Välillä oikeaa ratkaisua voi joutua etsimään pitkäänkin. Opettajan myönteinen asenne oppilasta ja luokkaa kohtaan on myös suuressa roolissa, jotta opetus luokassa onnistuu ja oppimisympäristö saadaan muokattua oppilaille sopivaksi.

Toiminnanohjaustaitoihin on syytä kiinnittää huomiota luokkakohtaisesti ja tehdä tarvittaessa luokkiin yksilölliset suunnitelmat ja ottaa käyttöön tukitoimet. Mikäli toiminnanohjausta ei tueta, saattaa oppiminen ja keskittyminen hankaloitua entisestään ja aiheuttaa sitä kautta ongelmia käytöksessä ja oppimisessa. Levottomaan luokkaan voidaan esimerkiksi luoda yhteisesti noudatettavat struktuurit. Niillä saadaan oppitunneille selkeyttä, jotta vältetään haasteiden kasvaminen. Lisäksi mietitään eriyttämisen keinoja. Eriyttämistä ja tukiopeutusta käytetään tarpeen mukaan koko ajan kaikissa

oppiaineissa. Ne ovat ensimmäiset tukikeinot. Erityisopettajan on hyvä yhdessä opettajien kanssa suunnitella mahdollisimman monipuolisia opetus- ja arviointimenetelmiä tukea tarvitseville oppilaille ja luokille. Erityisopettajan tehtävä on vähintään konsultoida opettajia tuettavien kohdalla arviointitilanteissa ja suunnitella yhdessä niihin sopivia eriyttämisen keinoja.

Erityisopettaja sekä konsultoi että voi pitää pedagogisia kahviloita, kokoustietoiskuja ja aineryhmäpalavereita lisäten niiden avulla opettajien pedagogista ja erityispedagogista osaamista. Mitä pienemmässä ryhmässä toimitaan, sitä enemmän on mahdollisuus jakaa osaamista.

Palaverit erityisopettajan työssä

Palaverihin vanhempien ja moniammatillisen väen kanssa on syytä ennalta valmistautua ja suunnitella. Kuuntelemisen ja läsnäolon taito palaverissa auttaa myönteisen ilmapiirin luomiseen palaverissa. Onnistumisen kannalta tämä on tärkeää. Myönteisten asioiden esiin tuominen keskustelussa korostuu, ja uusien tavoitteiden yhdessä suunnittelu luo luottamuksellisuutta kaikkiin osapuoliin. Tällä varmistetaan, että yhteistyö jatkuu hyvänä tulevaisuudessakin ja oppilaan tuki onnistuu.

Vaikka keskustelun aiheena olisivat oppilaan ongelmat koulussa, tuodaan aina esille myös oppilaan vahvuuksia. Hyvässä keskustelussa tunnustetaan haasteet ja ollaan aina kohteliaita ja empaattisia, oli sitten kyse kuinka haasteellisesta asiasta tahansa. Ratkaisukeskeinen lähestymistapa tavoitteineen luo paremmat puitteet onnistumiselle.

Turhat ja huonosti suunnitellut palaverit turhauttavat varmasti jokaista. Jokaisella palaverilla pitää olla selkeä tavoite, johon pyritään, ja sen tulee olla hyvin suunniteltu. Palaverin kulussa on kolme osiota:

Ennen palaveria suunnitellaan, ketkä palaveriin osallistuvat, ketkä kutsuvat ja mihin pyritään, sekä sovitaan tavoite.

Palaverissa on hyvä aloittaa keskustelu myönteisellä sävyllä ja vahvuuksien kautta edeten. Puheenvuoro pitää antaa palaverissa ihan jokaiselle.

Palaverin lopussa kerrataan sovitut asiat, tehdään selväksi, kuka tekee mitä ja laaditaan seuranta-aikataulu.

Palaveria ei tule pitää vain palaverin takia, vaan sille on oltava selkeä tarve ja aina on myös muistettava oppilaan etu.

Laaja-alaisena erityisopettajana on paljon palavereissa mukana ja niitä järjestämässä. On pedagogisia ja oppilashuollollisia palavereita. Laaja-alainen erityisopettaja on myös mukana tuettavien kanssa arviointikeskusteluissa. Lisäksi on ulkopuolella pidettävät palaverit kuten sairaalakoulut, osastot, sosiaalipuolen järjestämät palaverit yms. Kaikissa palavereissa on tärkeää sopia seuranta-aikataulu ja mahdollinen uusi palaveri. Sekä miten toimia, jos muutoksia tarvitaan nopeastikin. Jokaisen tulee tietää, mikä on oma osuus ja miten sen hoitaa.

Laaja-alaisen erityisopettajan työnkuva (Vitka 2021)

TYÖKÄYTÄNTEET	TYÖTAPA	KOHDE
Opetus, oppiminen, kuntoutus, kohdennettu ja kompensoiva tuki	Yksilö-, ryhmä- ja samanaikaisopetus	Oppilaat
Ennaltaehkäisevä työ ja koordinoitutyö	Suunnittelu (luokat, ryhmät, integraatiot yms.), testaukset ja koordinointi, hyvinvointiryhmän ja oppilashuoltoryhmän jäsen	Hallinto, rehtori, yhteistyötahot, koko koulu: oppilaat ja opettajat
Konsultointi ja yhteistyö	Oppilaan välillinen tuki ja etujen ajaja, neuvottelija, asiantuntija, koulun sisäinen ja ulkoinen tiedottaminen, koulun kehittämisen, palaverit	Oppilaat, opettajat, ohjaajat, rehtori, huoltajat, yhteisöllinen oppilashuoltoryhmä ja ulkopuolinen verkosto
Kartoitukset, testit ja arvioinnit	Haastattelut, testit, observointi, tukisuunnitelmat	Oppilaat
Muu taustatyö	Palaverit, puhelut, lausunnot, opetussuunnitelma, pedagogiset asiakirjat, muu koulun sisältä tuleva työ (yleensä rehtorin määräämä)	Huoltajat, oppilaat, yhteisöllinen oppilashuoltoryhmä, opettajat, rehtori, ulkopuolinen verkosto, hallinto

ESIMERKKI LEVOTTOMAN 8. LUOKAN STRUKTUROINNISTA

Luokanvalvoja ja laaja-alainen erityisopettaja ovat yhdessä suunnitelleet levottoman luokan struktuurit. Asiasta pidetään vielä kaikille aineenopettajille välituntipalaveri, jossa asia esitellään. Myös aineenopettajat esittävät näkökulmiaan, ja struktuurisuunnitelmaa hiotaan yhdessä entistä paremmaksi. Mitä johdonmukaisemmin jokainen lähtee mukaan asiaan, sitä paremmin luokka alkaa rauhoittua ja toimia. Luokanvalvoja ja erityisopettaja esittelevät suunnitelman luokalle kaikkien aineenopettajien läsnä ollessa. Yhdessä mietitään palkkiot onnistumiselle. Lisäksi yksittäisten oppilaiden kohdalle on jo ennalta suunniteltu kuraattoritapaamisia, mikäli ote rakoilee. Kaksi oppilasta lähtee ADHD-tutkimuksiin.

Strukturisuunnitelma luokalle

- Kannustava, positiivinen palaute.
- Opettaja päättää istuntopaikan pedagogisin perustein, ja vältetään pulpettien sekamelskaa.
- Tunnin rakenne laitetaan esille aina yhteen ja samaan paikkaan. Loppuun voi laittaa luokalle jopa ”läksyjen anto ja tunnin lopetus”.
- Selkeä tunnin aloitus ja lopetus. Tunti alkaa hiljaisuudesta, eikä opetus ala ennen kuin jokainen on hiljaa.
- Opetus olisi hyvä pilkkoa 10–15 minuutin kokonaisuuksiksi opettajan puheen osalta. Luokassa on oppilaita, jotka eivät jaksakaan pelkästään kuunnella 30 minuuttia.
- ”Takataskutehtäviä” nopeille nopeasti annettavaksi, jos tekeminen loppuu ennen muita, ettei tule ylimääräistä sähinää.
- Muistiinpanojen kirjoittamisen aikana ei opetusta eikä mielellään puhetta.
- Selkeät, yksinkertaiset ohjeet.
- Eriytetään tehtäviä erityisesti matematiikassa sekä suomen kielessä ja kirjallisuudessa, jossa tehostetun tuen oppilaita.
- Materiaalin strukturointi. (Pyydetään apua erityisopettajalta.)
- Yllä olevat ohjeet lisäävät suunnitelmallisuutta ja poukkoilu jää pois. Kyseinen luokka ei kestä yhtäkkiä muutoksia. Se aiheuttaa vain turhaa häsläystä ja epäselvyyttä.
- Läksyt annetaan tunnilla annetuista tehtävistä, osalla eriyttävät kotitehtävät.
- Muista katsekontakti!

Lisäksi jokainen aineenopettaja suunnittelee omissa aineissaan eriyttämisen keinot tehokkaammiksi konsultoiden siitä laaja-alaista erityisopettajaa.

– Tiina Vitka, laaja-alainen erityisopettaja